

बगर खेती प्रविधि - डा.माधव जोशी^१

चित्र १: कञ्चनपुर जिल्लामा बगर खेती प्रविधिको एक दृश्य

तराईका नदीहरूमा बाढी आएर बालुगा पटान भएको वा थुपारिएको ठाउँमा गरिने खेतीलाई बगर खेती वा बगर खेती प्रविधि भनिन्छ । नेपालमा पनि खास गरी तराईका विभिन्न जिल्लाहरूमा उत्तरतिरबाट दक्षिण प्रवाह गर्दै बग्ने नदीहरूले बाढी आएको बेला बालुवा थुपारेर हजारौं बिगाहा जमिनलाई बगरमा परिणत गरेका छन् । उक्त बाढी प्रभावित इलाका हरूमा बगर खेती गर्ने परम्परा क्रमिकरूपले विकसित भैरहेको पाइएको छ तापनि हाल आएर बगर खेती प्रविधिमा पनि यथेष्ट सुधार हुँदै गएको कारणले यसबाट कृषकहरूले प्रशस्त नगद आमदानी लिन सफल भएका छन् । बाढी प्रभावित क्षेत्रहरूमा वर्षमा केवल एक सिजनमात्र बगर खेती गरीन्छ । प्रस्तुत लेखमा बगर खेतीको लागि सबै ठाउँमा लागु हुने आधुनिक एवं ब्यावहारिक प्रविधिहरू समेटिएका छन् । तराईका ठाउँ हेरि यो खेती गर्ने समयमा भने अलि

अलि मात्र फरक पर्न सकछ । यो खेती मंसिर उप्रान्त शुरु भई माघ १५ सम्म रोपी सकिन्छ, र बाली हेरि बगर खेतीबाट चैत्र महिना देखि जेठसम्म उब्जा लिन सकिन्छ । बालुवामा हुने खालका मुख्य बालीहरु जस्तै: लौका जुकुनी-फर्सी, फर्सी, काक्रो, करेला, तरबुजा र खरबुजा जस्ता बालीहरु लाई बगर खेतीको रुपमा व्यवस्थित तरिकाले लगाएर राम्रो उत्पादन लिन सकिन्छ (चित्र १) । गर्मी याममा उत्पादन हुने भएको हुनाले यस्ता वेमौषमी उत्पादनलाई स्थानीय वा टाढाको बजारमा पठाएर बेच विखन गरेर पर्याप्त मात्रामा आर्थिक फाईदा लिन सकिन्छ । बगर खेती प्रविधि दुई प्रकारका छन् र यी दुबैमा खास ध्यान दिनु पर्ने कुरामा लगाइने विधि अनुसार को व्यवस्थापन तथा सिंचाई व्यवस्थापन का विषयहरु पर्दछन् । यी कुराहरुलाई तपसिलमा वर्णन गरिएको छ ।
बगर खेती दुई तरिकाले गरिन्छ ।

१ खाडलमा लगाउने विधि (Pit Method) ।

२ सुरुडमा लगाउने विधि (Trench Method) ।

उपरोक्त दुवै विधिअनुसार बगर खेति गर्दा माटो व्यवस्थापनमा र सिंचाईमा उचित हेरचार पुगाउनु पर्दछ ।

१ खाडलमा रोप्दा मलखाद व्यवस्थापन

१ (क) खाडलमा मल हाल्ने

बेर्ना सार्नु अघि प्रत्येक खाडलमा प्रतिबोट मलखादको मात्रा निम्नानुसार दिनु पर्दछ ।

मल	प्रतिबोट दिने मात्रा	कैफियत
कम्पोष्ट मल	२० किलो	सबै मलहरु विरुवा सार्नु भन्दा एक हप्ता अघि खाल्डोमा हाल्ने ।
डिएपी	१०० ग्राम	
पोटाश	५० ग्राम	
युरिया	५० ग्राम	
ीपना	१०० ग्राम	

- खाडल खन्दा लगाइने बालीको लागि सिफारिस गरिएको दूरी अनुसार हुनेगरि खन्नु पर्छ ।
- प्रत्येक खाडलमा बेर्ना सार्नु भन्दा १ हप्ता पहिला माटोमा मिलाई खाडल पुर्नु पर्छ र खाडलमा पानीले सिचाई गर्नु पर्छ ।

- बेर्ना रोपनु अगाडि धारिलो चक्कुले प्लास्टिकका थैला काटेर हटाउनु पर्छ ।
- जरा नखलबलिने गरी माटोको ढिक्का सहित खाडलमा बेर्ना रोपनु पर्छ ।
- बिरुवा रोपेपछि वरीपरी माटो हाली राम्रो सँग थिचेर सुकेको घाँस/पराल आदिको छापो दिनुपर्छ ।
- बिरुवा रोपेपछि तुरुन्त पानीले सिँचाई गर्नुपर्छ ।
- त्यसपछि नुमान भन्ने बिषादीको भोल १ एम एल/लिटर पानीको हिसाबले पानीमा मिसाई छर्नुपर्छ
- जसै बिक्रियोग्य उत्पादन आउन थाल्छ त्यसलाई तुरुन्त बजारमा वा थलोमानै बिक्रि गर्नुपर्छ ।

१ (ख) बिरुवामा मलहरु टपड्रेस गर्ने

पहिलो टपड्रेस- बेर्ना रोपेको ५-७ दिन भित्र युरिया ५-१० ग्राम प्रतिबोट को दरले हाल्ने तर बोटबाट ५-७ से.मी को दूरीमा हाल्नुपर्छ र माटो चीसो नभए सिँचाई दिनु पर्छ ।

दोस्रो टपड्रेस- फेरि बेर्ना रोपेको ३०-३५ दिनमा दोस्रो पटक बोटको वरीपरी तर बोटदेखि १५-२० से.मी टाढा ४-५ से.मी. गहिरो कुलेसो बनाई मलहरु हाल्नु पर्छ र माटो सुख्खा भएको छ भने पानी दिनु पर्छ । दोस्रो टपड्रेसमा प्रतिबोट हाल्नुपर्ने मलहरु र तिनका मात्रा निम्नानुसार छन् । डि.ए.पि. २५ ग्राम , युरिया १५ ग्राम , पिना २० ग्राम

२ सुरुडमा रोप्दा मलखाद ब्यवस्थापन

उपरोक्तमा उल्लेख भएका वगर खेतीका सबै वालीहरुको लागि एक ५० मिटर लामो × मिटर चौडा ट्रेन्चमा सरदर ३ टन कम्पोष्ट र १० किलो डिएपी र १० किलो युरिया मल हालिन्छ । मल हाल्ने मात्रा र समय फरक फरक छ । आधा भाग कम्पोष्ट र एक चौथाई भाग डिएपी र युरिया वीउ रोपनु अघि खाल्डोभित्र चौडाइतर्फको एका तर्फको आधि भागमा लम्बाई लम्बाइ तर्फ जान मिलाएर सानो कुलेसो पारेर हालिन्छ र सिँचाई गरिन्छ त्यसपछि उमारेर राखिएको दुइवटा वीउ प्रति ठाँउ मिलाएर बोटको दूरी वाली अनुसार कायम हुने गरि लगाइन्छ । सुरुडको चौडाई तर्फको आधा भागमा वीउ रोपिन्छ र बाँकि आधी भाग खाली हुन्छ जहाँ पछि मल टपड्रेसको रुपमा हल्नु पर्छ । जब बोटहरु बढ्दै जान्छन् र २-३ फिट अग्लो भएपछि बालुवाले साइडबाट बोटहरु पूरै लगिन्छ ।

त्यसपछि ट्रेन्चको चौडाई तर्फको अर्को खाली भाग जहाँ बिरुवा लगाइएको हुँदैन त्यता तर्फ ३-४ फीट तलतिर चिस्यान भेट्ने गरी खनेर बाँकी ७.५ युरिया, ७.५ किलो डिएपी दरले र बाँकि मलखाद एक/डेढ महिना पछि ३-४ फिट गहिरो गरी बालुवा खनेर हाल्नकोलागि खाली छोडिएको १५०० किलोको दरले हरेक ट्रेन्चमा एकनासले सुरुडमा मल हालिन्छ, र बालुवाले पुरेर छोडी दिइन्छ। आवश्यकता अनुसार हलका छापो हाल्ने र थाक्रादिने काम पनि गरिन्छ।

सिंचाई

खाडलमा लगाउने बिधि (Pit Method) को बालीहरुमा बोट बिरुवाको आवश्यकता हेरि ७-१० दिनको फरकमा नियमित रुपले हलका फोहरा सिंचाई वा थोपा सिंचाई दिनु पर्दछ। तर पानी परीरहेको अवस्था वा चिस्यान प्रर्याप्त भएको अवस्था छ भने सिंचाई दिनु पर्दैन।

तर, सुरुडमा लगाइएका बगर खेतीका वालीमा प्रायः सिंचाईको आवश्यकता पर्दैन। जमिनमुनीको वा खोलाको भुँईको पानी बिरुवाले शोसेर लिने भएको हुनालेसुरुडे बगर खेती प्रविधिको व्यापकता दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको छ। सुखखा र गर्मी याममा सिंचाई वापतको लागत खर्च पुरै जोगिन्छ।

सन्दर्भ ग्रन्थहरु:

Joshi, M. 2010. Practical soil management and irrigation technology for *Bagar Kheti* to farmers of flood affected areas of Kanchanpur and Kailali. Technical handouts prepared by the author as a consultant. EFDRP, DOA/ADB Project, Sep., 2009-Jul., 2011.

CMS/DOA/ADB. 2011. Final Report of Emergency Flood Damage Rehabilitation Project (EFDRP) of Kailali and Kanchanpur district. A griculture Part, Sep., 2009-Jul., 2011.

¹लेखक हाल नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदबाट सेवा निवृत्त वरिष्ठ वैज्ञानिक हुनुहुन्छ।